

Andrzej F. Dziuba

"Teologia morale, 3/2 Morale della vita economica, politica di comunicazione", Asisi 1990 : [recenzja]

Collectanea Theologica 63/1, 195-197

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mówiącego o tym, że nie ma pokoju między narodami bez pokoju między religiami, niestety po raz kolejny zostało potwierdzone przez wydarzenia. Tocząca się wojna w Jugosławii z całą brutalnością potwierdza to twierdzenie. Zatem dziś, może bardziej niż kiedykolwiek, konieczny jest dialog między religiami. Kościół katolicki, jak również Kościoły reformacyjne stają przed wielkim zadaniem reewangelizacji Europy. Podczas obradującego na ten temat synodu biskupów słyhać było zatrwożone głosy niechrześcijan. Recenzowana tu praca pokazuje, że misje już dawno straciły swój „imperialny” charakter i nie są zagrożeniem dla tożsamości religijnej drugiego człowieka.

Przy wszystkich zaletach, jakie wykazuje ta książka, trzeba wskazać na jej — wydaje mi się — zasadniczy brak. Otóż autor prawie w ogóle nie uwzględnia w niej, przeciwieństwie tak istotnego dla chrześcijaństwa, dialogu z Żydami. Sądzę, że warto by pokazać specyfikę relacji Kościoła do Synagogi i historię dialogu odmienną od tej, jaką chrześcijaństwo tworzyło z innymi religiami, dialogu judeochrześcijańskiego, który przez długie wieki, w najlepszym wypadku, był dialogiem z Żydem Tryfonem, i który w sposób drastyczny pokazuje, do czego prowadzi zamykanie oczu na działanie Ducha w innych religiach.

Wojciech Kamiński, Warszawa

Enrico CHIAVACCI, *Teologia morale, 3/2 Morale della vita economica, politica di comunicazione, Cittadela Editrice, Asisi 1990, s. 374.*

Problematyka teologiczno-moralna jest szczególnie bliska każdemu człowiekowi. Jego refleksja nad własnym życiem i postępowaniem, ze swej natury, zmusza do wartościowań i ocen. Dla człowieka wiary są one dodatkowo osadzone w środowisku odniesienia do Boga i wszelkich wynikających z tego konsekwencji. Zbiór problematyki tej sfery życia może być systematyzowany wedle różnych kryteriów czy zasad. Może przyjmować różne elementy, które pozwalają na wyraźniejsze uchwycenie wszelkich zobowiązań moralnych.

Znany włoski teolog Henryk Chiavacci, autor wielu książek i bardzo licznych artykułów, od pewnego czasu wydaje podręcznik teologii moralnej. Pierwszy tom poświęcony był teologii moralnej ogólnej (Assisi 1979), drugi uzupełnia pierwszy w tej samej płaszczyźnie (Assisi 1980), wreszcie trzeci zajmował się bezpośrednio zagadnieniami szczegółowymi. Pierwsza część tego tomu opatrzona została tytułem: *Teologia moralna i życie ekonomiczne* (Assisi 1985). Obecnie ukazała się druga część, która jest przedmiotem niniejszej prezentacji. Warto jeszcze zauważyć, iż wspomniane tomy miały już po kilka wydań i cieszą się znacznym uznaniem oraz popularnością.

Po wstępie i uwagach odnoszących się do egzaminów (s. 5—17) autor całość książki dzieli na cztery części, odzwierciedlające do pewnego stopnia sformułowanie podtytułu. Teologia pokoju to tytuł pierwszej części (s. 21—121). Chiavacci kreśli najpierw uwagi o obrazie pokoju w Piśmie św. i w nauczaniu *Gaudium et spes*. Ludzkość, a zwłaszcza każdy człowiek ma określone prawa. Jest to niezwykle interesująca idea, która ma swoją historię, aż doszła w czasach współczesnych do obecnego stanu i zakresu. M. in. rozpatrywać je trzeba w kontekście pokoju. Obecnie jednak następuje odchodzenie od pokoju, jakby jego zdrada. Jest to dziwna rzeczywistość, bowiem w historii dojście do pokoju pochłonęło tyle wysiłku i ofiar, a dziś przedkłada się nad niego inne walory. Dla autora zdrada pokoju dokonuje się na korzyść panowania polityczno-wojskowego, ekonomicznego i kulturalnego. Określenia te zawierają w sobie ogromne bogactwo problemów, a niekiedy wręcz tragedii ludzi, państw czy narodów. M. in. w tym kontekście wypracowano, właśnie w Kościele, teorię wojny sprawiedliwej, słusznej obrony, zbrojenia się czy nieprzemocy (*non-violenza*). Trudno tu pominąć kwestie ubóstwa i panowania ekonomicznego czy kulturowego. Pokój został zatem wystawiony na

próbę, z której nie zawsze wychodzi zwycięsko, a wręcz przeciwnie, zostaje pokonany, jawi się jako krucha mało ceniona wartość.

Moralność życia ekonomicznego to tematyka drugiej części prezentowanego dzieła (s. 125—250). Istnieje pilna potrzeba analiz w tym właśnie zakresie zjawisk moralnych współczesnego człowieka i świata. Oczywiście istnieje już pewna tradycja odnosząca się zwłaszcza do okresu przedsołoborowego. Niemniej „życie ekonomiczne” staje jako określona rzeczywistość umieszczona w środowisku geograficznym czy politycznym. Samo bogactwo ma wiele odcieni i barw. Także Pismo św. ukazuje nam obraz relacji między człowiekiem a bogactwem w całej złożoności rozwoju od Starego Testamentu, poprzez Ewangelie, do Pawła i Jana.

W szerokiej wizji życia ekonomicznego jakby na jedno z zasadniczych miejsc wysuwa się własność, który także ma swoją historię, zwłaszcza w drodze wydoskonalania i formowania. A więc, idzie tu o naukę biblijną, tradycję, całość nauki społecznej Kościoła — a skończywszy zwłaszcza na *Gaudium et spes*. Następnym zagadnieniem analizowanym przez Chiavacciego jest praca. I tu podobnie sledzi on historię, aż dochodzi do współczesnych osiągnięć myśli teologicznej oraz świeckiej. Zdaje się, iż kwestie pracy stanowią niezwykle fundamentalne zagadnienia w całokształcie wizji życia ekonomicznego i jego odniesień do innych sfer życia.

W związku z problematyką moralną życia ekonomicznego Chiavacci formuluje jakby dwa podstawowe ogólne przykazania. Pierwsze to kwestia bogacenia się, w którym mogą być brane pod uwagę różne przesłanki, racje czy cele. Przy tej okazji porusza wiele tradycyjnych zagadnień, jak podstęp, kradzież, rabunek, szkoda, pożyczka, lichwa czy restytucja. Wszystko to w kontekście szeroko rozumianego zjawiska bogactwa i bogacenia się. Drugie zaś przykazanie to: Jeśli coś posiadasz, to posiadasz po to, aby dawać. Idzie tu, jak wskazuje autor, m. in. o kwestie podatków, własności, dziedziczenia, hojności czy jałmużny. Trudno bowiem życie ekonomiczne oddzielić od zobowiązań, jakie nakłada świadoma odpowiedzialność za siebie i innych.

Część trzecia prezentowanego dzieła opatrzona została tytułem: *Moralność życia politycznego* (s. 253—296). Polityka ma określone znaczenie w życiu chrześcijańskim, ale musi ona być odniesiona do etyki. Idzie tu nie tyle o teoretyczną świadomość, ile o praktykę życia. Autor dotyka niezwykle istotnej kwestii szeroko rozumianych kontraktów w sferze życia politycznego. Po ukazaniu etyki polityki podaje interesujący obraz biblijny i historyczny ich wzajemnych relacji. Ewangeliczna nauka, zwłaszcza o królestwie Bożym i posłuszeństwie, stanowi tu znaczący krok w rozwoju myśli ludzkiej. Z czasem doszła jeszcze tradycja nauki społecznej Kościoła, która zwracała uwagę m. in. na problem władzy i dobra wspólnego. Przy świadomości zobowiązań władzy nie można pominąć i zobowiązań obywateli. Autor systematyzuje je w trzy grupy: 1. obowiązek posłuszeństwa-uległości, 2. obowiązek współuczestnictwa, 3. obowiązek oporu. Pierwszy punkt wydaje się oczywisty. W ramach drugiego wskazuje szczegółowo na: 1. obowiązek informacji, 2. obowiązek konfrontacji i obecności, 3. obowiązek głosowania. Oczywiście, nie można zapomnieć, iż idzie tu tylko o zobowiązania wynikające ze sfery życia politycznego.

Życie informacyjne to tematyka podjęta przez Chiavacciego w ostatniej części prezentowanego tomu (s. 299—366). Problematyka komunikowania się może być poddana wizji teologicznej, której początki tkwią już w Piśmie św. W dalszej historii, a praktycznie zawsze jest ona odnoszona przede wszystkim do prawdy. Relacja między wiarygodnością a prawdziwością jest delikatnym, ale zasadniczym rozróżnieniem podniesionym przez autora. W ich kontekście mieszczą się m.in. hipokryzja i kłamstwo. Granice relacji tych czterech postaw często w praktyce bywają niezwykle płynne i wystawione na wiele prób moralnych. W całokształcie informacji nie można wreszcie pominąć jeszcze kwestii tajemnicy.

Po tych jakby teoretycznych analizach Chiaavacci w kolejnych rozdziałach tej części podejmuje kwestie praktyczne. Pyta najpierw o szeroko rozumiany przekaz informacji czy komunikowania się. Przede wszystkim jest to problem moralny. Stawia interesujące rozróżnienie między informacjami technologicznymi a informacjami ludzkimi. We wszelkich formach informacji możliwe jest występowanie manipulacji, który często przybiera formy swołistego panowania i przejawu władzy czy uzależnienia. Oczywiście, w kontekście szeroko rozumianego życia ekonomicznego, politycznego i komunikacji nie może zabraknąć odwołania się do sumienia, które winno być pojęte dynamicznie. Chiaavacci zwraca jeszcze uwagę na kwestie inkulturacji i etnocentryzmu.

Całość książki zamyka indeks nazwisk (s. 367—369) i spis treści.

Do rąk czytelników trafiła interesująca próba systematyzacji pewnych zagadnień teologii moralnej szczegółowej. Idzie tu o część treści mieszczących się w ramach czwartego przykazania Dekalogu oraz przykazania siódme, ósme i dziesiąte. Warto już tu zauważyć, iż planowany następny tom poświęcony będzie dalszym treściom przykazania czwartego oraz przykazaniom piątemu, szóstemu i dziewiętemu. Zatem w obecnym zbiorze napotyka się szeroką gamę problematyki życia społecznego, zwłaszcza w sferze ekonomii, polityki i komunikowania się.

E. Chiaavacci stawia przed odbiorcą niezwykle interesujący obraz teologii moralnej. Łączy umiejętnie treści teoretyczne z praktycznym ich odniesieniem do życia jednostki i społeczności. Sam zauważa, iż dzieło swe traktuje przede wszystkim jako pomoc dla studentów, i to w znacznym stopniu świeckich. Oczekuje, iż prezentowane myśli ułatwią egzaminy oraz będą drogowskazami w codziennym życiu. Przystępność analiz teologicznych wynika m. in. z całego kompleksu teologii biblijnej oraz żywego korzystania z nauki Kościoła. Zwłaszcza społeczna nauka Kościoła w wydaniu włoskiego moralisty przemawia do czytelnika. Nie jest to zamknięta dyscyplina. Autor idąc za pewnymi współczesnymi sugestiami zdaje się tę dyscyplinę bardziej łączyć z teologią moralną. Oczywiście, taka wizja napotka z pewnością i przeciwników.

Nauczanie prezentowane przez Chiaavacciego technie otwartością Kościoła, który musi wychodzić do współczesnego człowieka. Natchnieniem są tu przemyslenia *Sollicitudo rei socialis* Jana Pawła II. Trudno wreszcie niniejszy tom zrozumieć bez sięgania do wcześniejszych tomów podręcznika.

Obraz teologii moralnej odczytywany w częściach i rozdziałach prezentowanego dzieła daleki jest od kazuistyki, ale z drugiej strony może czasem stawiać pewne zagadnienia w sposób zbyt szeroki. Sam wykład, ze swej natury, wymaga systematyzacji, aby był bardziej przekonujący i zwarty. Chiaavacci jawi się może bardziej jako specjalista z zakresu nauki społecznej Kościoła niż klasyczny moralista. Może z tych racji prezentowany tom jest tak komunikatywny i bliski współczesnym problemom życia ekonomicznego, politycznego i przekazu społecznego.

ks. Andrzej F. Dziuba, Warszawa

GIOVANNI PAOLO II, *La tremenda sfida. Sollicitudo rei socialis. Commenti dall'Italia e dal mondo a cura di Sergio Trasatti*, Edizioni Aquila Bianca, Roma 1989 (?), s. 379.

Nauczanie Jana Pawła II stanowi niezwykle bogaty przejaw posługi kościelnej odnoszącej się do ludu Bożego, jak i wszystkich ludzi dobrej woli. Szczególnym wyrazem tak adresowanego orędzia ewangelicznego są encykliki, których ukazało się już kilka, m. in. *Redemptor hominis*, *Laborem exercens*, *Dives in misericordia*. Rezonans, chyba najszerszy, mają tzw. ency-